

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARI ILMIY SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TARIXIY YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI

Uzoqboyev Xojakbar Qobiljon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14177455>

Annotatsiya: mazkur maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun ilmiy xabardorlik kompetensiyasini shakllantirish masalalari, ilmiy xabardorlik tushunchasi, ko'nimka va malakalarini shakllantirish mexanizmlari, umumta'lim maktablari o'quvchilarida ilmiy savodxonlikni rivojlantirishda tarixiy yondashuvlardan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar, texnologiyalar haqida ma'lumotlar yoritilgan. Shuningdek, tarixiy misollar, muhim ilmiy bosqichlar va kashshof olimlarning hikoyalari integratsiyalashuvi o'quv tajribasini boyitib, material bilan yanada chuqurroq bog'lanishni kuchaytirish masalalari berilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy savodxonlik, tarixiy yondashuvlar, fan ta'limi, maktab o'quvchilari, ilmiy uslub, tanqidiy fikrlash, fan tarixi, pedagogika.

Kirish. Barchamizga ma'lumki, mamlakatimizda ilmiy tushunchalar va fikrlashni tushunish va qo'llash qobiliyati sifatida ta'riflangan ilmiy savodxonlik bugungi jadal rivojlanayotgan dunyoda muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Maktab o'quvchilari uchun ilmiy savodxonlikni rivojlantirish nafaqat faktlar va nazariyalarni tushunish, balki qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash va axborotni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishdir.

Zero, umumta'lim maktablari yuqori sinf o'quvchilarida ilmiy savodxonlikni rivojlantirishda tarixiy yondashuvlar qanday rol o'ynashi ko'rib chiqiladi, ilmiy kashfiyotlar va ilmiy fikr taraqqiyoti ilm-fanni chuqurroq, nozikroq tushunishga qanday hissa qo'shishiga urg'u beriladi.

Xususan, texnologiya va ilmiy kashfiyotlar tobora kuchayib borayotgan dunyoda ilmiy savodxonlik shaxsiy qarorlar qabul qilish, fuqarolik va madaniy ishlarda ishtirok etish va iqtisodiy samaradorlik uchun juda muhimdir. Bu talabalarga savollar berish, dalillarni izlash va kundalik hodisalar haqida mantiqiy fikr yuritish imkoniyatini beradi. Ilmiy savodli shaxs manbalarning ishonchligini baholay oladi, dalillarga asoslanib asoslangan qarorlar qabul qiladi va ilmiy yutuqlarning jamiyat va atrof-muhitga ta'sirini tushunadi.

Shu bilan birga maktab o'quvchilarida bu ko'nikmalarni rivojlantirish zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi hisoblanadi va tarixiy yondashuvlar bunga erishish uchun noyob yo'lni taklif qiladi.

Fanni o'qitishning tarixiy yondashuvlari ilmiy tushunchalar, metodlar va nazariyalarning vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanganligini tushuntirish uchun tarixdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ilmiy kashfiyotlarning tarixiy kontekstini tushunish orqali talabalar zamonaviy fanni shakllantirgan jarayonlar, muammolar va yutuqlarni qadrlashlari mumkin. O'qitishning mazkur usuli fanning mohiyatini, uning jamiyatga ta'sirini har tomonlama tushunishga yordam beradi.

Tarixiy yondashuvlarning ilmiy savodxonlikka qo'shgan eng muhim hissalaridan biri bu ilmiy uslubni tushunishdir. Galiley, Nyuton va Darvin kabi ilk olimlarning ishlarini o'rganish

orqali talabalar ilmiy uslubning tajriba, kuzatish va skeptitsizm orqali qanday rivojlanganligini ko'rishlari mumkin. Ushbu tarixiy misollar shuni ko'rsatadiki, ilmiy bilim statik emas, balki doimiy ravishda rivojlanib boradi, so'roq va takomillashtiriladi. Bu talabalarni o'z ta'limlarida shunga o'xshash yondashuvni qo'llashga undaydi, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tarixiy bosqichlarni sinfda amaliy tadqiqotlar sifatida ishlatish talabalarga ilmiy kashfiyotlarning kengroq ta'sirini tushunishga yordam beradi. Penitsillinning kashf etilishi, nisbiylik nazariyasining rivojlanishi yoki elektr energiyasidan foydalanish kabi ilm-fan tarixidagi muhim lahzalarni ushbu yutuqlar jamiyatni qanday o'zgartirganini ko'rsatish uchun o'rganish mumkin.[1] Ushbu bosqichlarni o'rganish orqali talabalar fanning insoniyat tarixi va taraqqiyoti bilan qanday bog'liqligini bilib oladilar, bu fanga bo'lgan minnatdorchiliklarini chuqurlashtiradilar. Tarixiy yondashuvlardan foydalanishning yana bir foydasi - bu kashfiyotlar ortidagi shaxslarning hikoyalarini aytib berish orqali ilm-fanni insonparvarlashtirish imkoniyati. Mari Kyuri, Albert Eynshteyn, Isaak Nyuton va Nikola Tesla kabi olimlar ko'pincha hayotdan ko'ra kattaroq shaxslar sifatida tasvirlangan, ammo ularning shaxsiy hikoyalari ilmiy jarayondagi kurash, qat'iyat va ijodkorlikni ochib beradi. Talabalar fanni inson faoliyati sifatida ko'rsatib, fanga qiziquvchan va qat'iyatli har bir inson uchun ochiq ekanligini ko'rib, mavzuga yaxshiroq munosabatda bo'lishlari mumkin.

Tarixshunos olimlarning turlicha kelib chiqishi, muammolari va hissalarini ta'kidlash ham talabalarning keng doirasini ilhomlantirishga xizmat qiladi.[2] Misol uchun, Mari Kyurining radioaktivlik sohasidagi innovatsion ishining hikoyasi, o'z davrining jiddiy gender tarafkashliklariga qaramay, ilm-fan sohasida martabaga intilayotgan yosh ayollar uchun ayniqsa turtki bo'lishi mumkin. Tabiatshunoslik fanining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatishdir. Ilm-fanga tarixiy yondashuvlar ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ajoyib asos yaratadi, chunki talabalar ilmiy g'oyalar qanday shakllanganligi, shubha ostiga olinganligi va tasdiqlanganligi haqida savol berishga undaydi. Ular ilm-fan shunchaki faktlar to'plami emas, balki tadqiqot va kashfiyot jarayoni ekanligini bilishadi. Fan tarixi davomida yuz bergan xatolar, munozaralar va qayta ko'rib chiqishlarni o'rganib, talabalar ilmiy bilimlarning vaqtinchalik xususiyatini tushunadilar.

Tarixiy yondashuvlar, shuningdek, o'tmishdagi ilmiy ishlanmalarni hozirgi va kelajakdagi muammolar bilan bog'lash imkonini beradi. Ilmiy tushunchalarning tarixiy asoslarini tushunish orqali talabalar iqlim o'zgarishi, pandemiya va qayta tiklanadigan energiya kabi zamonaviy ilmiy muammolar bilan shug'ullanish uchun yaxshi jihozlangan. Masalan, epidemiologiya tarixi bo'yicha dars COVID-19 kabi kasalliklarga qarshi kurashish bo'yicha zamonaviy sog'liqni saqlash harakatlari haqida munozaralarga olib kelishi mumkin. Bu bog'liqlik o'quvchilarga bugungi global muammolarni hal qilishda fanning dolzarbligini tushunishga yordam beradi.

Bundan tashqari, tarix davomida ilmiy bilimlar qanday rivojlanganligi va muammolarni hal qilishda qo'llanilishini o'rganish orqali talabalar ilmiy innovatsiyalarning kelajakdagi imkoniyatlari haqida tushunchaga ega bo'ladilar. Bu ilm-fan va texnologiya sohasida martaba izlashga qiziqish uyg'otishi mumkin, bu esa aholining ilmiy savodxonligini oshirishga hissa qo'shishi mumkin.[3]

Xulosa sifatida shuni aytish mumkin, maktab o'quvchilarida ilmiy savodxonlikni shakllantirishda tabiiy fanlarni o'qitishda tarixiy yondashuvlarning integratsiyalashuvi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ilmiy g'oyalar evolyutsiyasini, kashshof olimlarning hissasini va ilmiy kashfiyotlarning kengroq ijtimoiy ta'sirini o'rganish orqali talabalar fanni dinamik va insonga yo'naltirilgan intizom sifatida chuqurroq tushunishadi.[4] Tarixiy yondashuvlar nafaqat ilm-fanni yanada qulayroq va o'zaro bog'lash imkonini beradi, balki tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi va ilmiy izlanishlar uchun umrbod qadrlashni rag'batlantiradi. Ilmiy savodxonlik tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan bir davrda fan ta'limida tarixdan foydalanish kelajak avlodni jalb qilish va tarbiyalash uchun kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi.

References:

1. Sh.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" Toshkent.2021 yil
2. Семенов, А. А. "Развитие естественно-научной грамотности посредством учебных исследований по биологии." Биология в школе 4 (2021): 59-64.
3. Варганова Г. В., Павличенко И. А. Научная грамотность населения: социальный вызов и институциональные решения //Историческая и социально-образовательная мысль. – 2016. – Т. 8. – №. 1-1. – С. 128-133.
4. Суматохин С. В. Естественно-научная грамотность как цель развития школьного биологического образования //Биология в школе. – 2019. – №. 1. – С. 15-22.
5. Алексашина И. Ю., Киселев Ю. П. Система ориентиров конструирования заданий для развития и оценивания функциональной грамотности обучающихся //Современные проблемы науки и образования. – 2019. – №. 3. – С. 15-15.